

WNIOSEK, 19 STYCZNIA, 2010

A. DANE WNIOSKODAWCY

IRINA TOMESCU-DUBROW (Dane wnioskodawcy w załączeniu)

B. INFORMACJE OGÓLNE

Tytuł projektu

Doświadczenia na rynku pracy a ryzyko bezrobocia i szanse powrotu do pracy w latach 1988-2008: Integracja analizy ilościowej i jakościowej

Dyscyplina naukowa (zgodnie z wykazem dziedzin i dyscyplin) **Socjologia**

Planowany okres realizacji projektu (w miesiącach) **36**

Liczba wykonawców projektu 5 (5 pracowników naukowych)

Słowa kluczowe: rynek pracy, zatrudnienie, bezrobocie, kariery zawodowe, analizy ilościowe i jakościowe

Planowane nakłady w zł: 124,000.00

Streszczenie projektu

Celemi projektu są: (1) prawidłowe oszacowanie, dla różnych grup społecznych, prawdopodobieństw (1-a) popadania w bezrobocie oraz (1-b) „wychodzenia” z bezrobocia, a także (2) identyfikacja czynników, które sprzyjają znalezieniu i utrzymaniu pracy po okresie bezrobocia. Analiza subiektywnych definicji sytuacji życiowych, w jakich znajdują się ludzie w różnych fazach kariery zawodowej ma doprowadzić do interpretacji mechanizmów, które zawierają czynniki wpływające na bezrobocie i znajdowanie zatrudnienia.

Projekt wykorzystuje dane z ogólnopolskiego badania panelowego POLPAN, przeprowadzonego w latach 1988-2008 w pięcioletnich interwałach, w którym respondenci przedstawiali pełną historię zatrudnienia, wraz z wszystkimi przerwami w karierze zawodowej. Analiza regresji Coxa oraz wielowymiarowych tablic przeżycia pozwala zidentyfikować statystycznie istotne determinanty różnych form bezrobocia i wychodzenia z niego. Socjologiczna treść tych determinant – wyrażająca się w zastosowaniu takich pojęć, jak kapitał społeczny, aktywność polityczna, czy postawy merytokratyczne – dodaje nową wiedzę o działaniu indywidualów na rynku pracy. Ponadto, w projekcie analiza ilościowa jest zintegrowana z analizą jakościową, co także stanowi novum w badaniach nad rynkiem pracy i zatrudnieniem – badaniach nie tylko socjologów, ale i kolegów z innych dyscyplin.

Po raz pierwszy w polskiej socjologii analiza statystyczna posłuży do wyboru osób, z którymi zostaną przeprowadzone jakościowe wywiady pogłębiające służące do identyfikacji czynników radzenia sobie w sytuacji bezrobocia, a w szczególności znajdowania – lub nie – nowej pracy. Wywiady pogłębione obejmą cztery podstawowe grupy respondentów wyróżnionych ze względu na dwa kryteria: (i) znalezienia się w sytuacji bezrobocia z powodu przekształceń strukturalnych gospodarki bądź innych przyczyn, oraz (ii) „wyjścia” z bezrobocia lub nie. Analizując subiektywne definicje sytuacji życiowych tych grup będzie można odpowiedzieć na pytanie, jak osoby, które zostały dotknięte bezrobociem strukturalnym różnią się od innych osób pozostających bez pracy, oraz, co powoduje, że jedni znajdują pracę, a inni pozostają bez pracy

przez długi okres. Odpowiedź na te pytania jest istotna z teoretycznego i praktycznego punktu widzenia.

Wstępne statystyczne analizy determinant bezrobocia na podstawie danych POLPAN zostały wykonane. Zespół jest dobrze przygotowany do ukończenia analiz ilościowych i podjęcia nowych badań jakościowych. Istotą tego projektu jest integracja ilościowego i jakościowego podejścia do zagadnień bezrobocia i zatrudnienia. Właściwe ramy teoretyczno-metodologiczne do tej integracji daje podejście „life event history”, a w szczególności takie dynamiczne ujęcie karier zawodowych, w którym liczą się nie tylko statystyczne regularności czynników obiektywnych lecz również subiektywnie definiowane sytuacje życiowe, w jakich mężczyźni i kobiety znajdują się w różnych okresach cyklu życiowego. Dlatego materiał z badań surveyowych będzie uzupełniony wywiadami pogłębiającymi.

Realizatorzy projektu zamierzają przygotować szereg artykułów do renomowanych czasopism zagranicznych, a także opracować referaty na konferencje międzynarodowe. Krótkie raporty zostaną przekazane Ministerstwu Pracy i Polityki Społecznej, oraz publicznym i niepublicznym służbom zatrudnienia. Niezależnie od tego, ważnym efektem końcowym będzie zbiór danych, który zostanie złożony w polskim Archiwum Danych Społecznych oraz w międzynarodowym archiwum GESIS. Ponadto Zespół zamierza zorganizować międzynarodowe warsztaty dla doktorantów i młodych naukowców na temat metodologicznych problemów wykorzystania danych ilościowych i jakościowych o bezrobociu.

C. ANKIETA DOROBKU NAUKOWEGO KIEROWNIKA PROJEKTU I NAJWAŻNIEJSZYCH WYKONAWCÓW PROJEKTU

Kierownik Projektu: Irina Tomescu Dubrow

Najważniejsi wykonawcy: Krystyna Janicka, Małgorzata Milkucka, Anna Kiersztyn i Kazimierz M. Słomczyński

(Ankieta dorobku naukowego w załączeniu)

D. OPIS PROJEKTU BADAWCZEGO, METODYKA BADAŃ ORAZ CHARAKTERYSTYKA OCZEKIWANYCH WYNIKÓW (maks. do 10 stron standardowego maszynopisu)

1. Cel naukowy projektu (jaki problem wnioskodawca podejmuje się rozwiązać, co jest jego istotą, dokładna charakterystyka efektu końcowego)

Przedstawiając naukowe cele projektu, postawione problemy i spodziewane efekty końcowe odwołujemy się streszczenia, w niektórych partiach je rozszerzając. Opis założeń projektu i sposobu jego realizacji podany jest w części następnej.

Celemi projektu są: (1) prawidłowe oszacowanie, dla różnych grup społecznych, prawdopodobieństw (1-a) popadania w bezrobocie oraz (1-b) „wychodzenia” z bezrobocia, a także (2) identyfikacja czynników, które sprzyjają znalezieniu i utrzymaniu pracy po okresie bezrobocia. Analiza subiektywnych definicji sytuacji życiowych, w jakich znajdują się ludzie w różnych fazach kariery zawodowej ma doprowadzić do interpretacji mechanizmów, które zawierają czynniki wpływające na bezrobocie i powrót do pracy.

Projekt wykorzystuje dane z ogólnopolskiego badania panelowego POLPAN, przeprowadzonego w latach 1988-2008 w pięcioletnich interwałach, w którym respondenci przedstawiali pełną historię zatrudnienia, wraz z wszystkimi przerwami w karierze zawodowej (por. Słomczyński i Marquart-Pyatt 2007; Słomczyński, Janicka, Domanski i Tomescu-Dubrow 2009). Analiza regresji Coxa oraz wielowymiarowych tablic przeżycia pozwala zidentyfikować statystycznie istotne determinanty różnych form bezrobocia i wychodzenia z niego (Allison 1984; Box-Steffensmeier i Jones 2004). Socjologiczna treść tych determinant – wyrażająca się w zastosowaniu takich pojęć, jak kapitał społeczny, aktywność polityczna, czy postawy merytokratyczne – dodaje nową wiedzę o działaniu indywidualu na rynku pracy. Ponadto, w projekcie analiza ilościowa jest *zintegrowana* z analizą jakościową, co także stanowi *novum* w badaniach nad rynkiem pracy i zatrudnieniem – badaniach nie tylko socjologów, ale i kolegów z innych dyscyplin.

Po raz pierwszy w polskiej socjologii *analiza statystyczna* posłuży do wyboru osób, z którymi zostaną przeprowadzone *jakościowe wywiady pogłębiające* służące do identyfikacji czynników radzenia sobie w sytuacji bezrobocia, a w szczególności znajdowania – lub nie – nowej pracy. Wywiady pogłębione obejmą cztery grupy respondentów wyróżnionych ze względu na dwa kryteria: (i) znalezienia się w sytuacji bezrobocia z powodu przekształceń strukturalnych gospodarki bądź innych przyczyn, oraz (ii) „wyjścia” z bezrobocia lub nie. Analizując subiektywne definicje sytuacji życiowych tych grup będzie można odpowiedzieć na pytanie, jak osoby, które zostały dotknięte bezrobociem strukturalnym różnią się od innych osób pozostających bez pracy, oraz, co powoduje, że jedni znajdują pracę, a inni pozostają bez pracy przez długi okres czasu. Odpowiedź na te pytania jest istotna z teoretycznego i praktycznego punktu widzenia.

Wstępne statystyczne analizy determinant bezrobocia na podstawie danych POLPAN zostały wykonane (Tomescu-Dubrow 2007a, 2007b). Zespół jest dobrze przygotowany do ukończenia analiz ilościowych i podjęcia nowych badań jakościowych. Istotą tego projektu jest integracja ilościowego i jakościowego podejścia do zagadnień bezrobocia i zatrudnienia. Właściwe ramy teoretyczno-metodologiczne do tej integracji daje podejście „life event history”, a w szczególności takie dynamiczne ujęcie *karier zawodowych*, w którym liczą się nie tylko statystyczne regularności czynników obiektywnych lecz również subiektywnie definiowane sytuacje życiowe, w jakich mężczyźni i kobiety znajdują się w różnych okresach cyklu życiowego (Giele i Elder 1998; Chamberlayne, Bornat i Wengraf, 2000). Każda jednostka dokonuje działania poprzez interpretację sytuacji, w jakiej się znalazła. Zdefiniowanie sytuacji zależne jest od jej percepcji oraz wartości, jakie jednostka posiada. Aby poznać owe definicje sytuacji życiowych, mamy zamiar użyć najwłaściwszego do tego celu narzędzia – wywiadów pogłębionych.

Problem, który wnioskodawczyni i jej zespół podejmuje się rozwiązać jest identyfikacja czynników warunkujących popadanie w bezrobocie i pozostawaniu w takiej sytuacji, a także *wychodzenia z bezrobocia i utrzymywania pracy*, często w w odmiennych formach od powszechnie przyjętych (na temat tych różnicowań, patrz Janicka 1997). Identyfikacja ta uwzględnia czynniki obiektywne (specyfikowane niezależnie od podmiotu badania), oraz czynniki subiektywne (określone przez podmiot badania) (Hanisch 1999). Istotą problemu jest połączenie tych czynników i wbudowanie ich w

typowe biografie pracownicze w dwudziestolecie 1988-2008 – tak, aby można poddać testowi szczegółowe hipotezy badawcze wiążące zmiany w tych biografiach z różnymi fazami przemian społeczno-ekonomicznych, a także z kolejnymi kohortami wchodzącymi na rynek pracy.

Charakterystyka efektu końcowego obejmuje szereg artykułów do renomowanych czasopism zagranicznych, a także referaty na konferencje międzynarodowe. Krótkie raporty zostaną przekazane Ministerstwu Pracy i Polityki Społecznej, oraz publicznym i niepublicznym służbom zatrudnienia. Niezależnie od tego, ważnym efektem końcowym będzie zbiór danych, który zostanie złożony w polskim Archiwum Danych Społecznych oraz w międzynarodowym archiwum GESIS. Ponadto Zespół zamierza zorganizować międzynarodowe warsztaty dla doktorantów i młodych naukowców na temat metodologicznych problemów wykorzystania danych ilościowych i jakościowych o bezrobociu.

2. Znaczenie projektu (co uzasadnia podjęcie tego problemu w Polsce, jakie przesłanki skłaniają wnioskodawcę do podjęcia proponowanego tematu, znaczenie wyników projektu dla rozwoju danej dziedziny i dyscypliny naukowej oraz rozwoju cywilizacyjnego, czy w przypadku pozytywnych wyników będą one mogły znaleźć praktyczne zastosowanie)

Jak wskazują dane POLPAN, wśród osób aktywnych zawodowo ponad dwie piąte miała co najmniej jedną przerwę w karierze zawodowej spowodowaną bezrobociem, z czego zdecydowanej większości udało się powracać do pracy. Uzasadnienie podjęcia problemu doświadczeń na rynku pracy w latach 1988-2008 – w tym ryzyka bezrobocia i szans powrotu do pracy – sprowadza się do względów (1) teoretycznych, (2) metodologicznych i (2) praktycznych.

Ad 1. Względy teoretyczne są takie, że do tej pory rozwój refleksji nad bezrobociem i wychodzeniem z niego w małym stopniu doprowadza do konstrukcji testowalnych hipotez wbudowanych w ogólną wiedzę socjologiczną. Projekt ten przynajmniej w części – z założenia istotnej – przełamuje ten impas. W szczególności proponujemy test ogólnej hipotezy, iż atrybucja przyczyn własnego bezrobocia – jako część składowa subiektywnej definicji sytuacji życiowej – jest istotną determinantą strategii życiowej w budowaniu biografii zawodowej, w tym podejmowanych kroków, aby znaleźć pracę. Ponadto, przedstawiamy nowe hipotezy szczegółowe, które mają walor teoretyczny.

Ad 2. Względy metodologiczne sprowadzają się do potrzeby rozwoju badań, w których analizy ilościowe łączy się w sposób istotny z analizami jakościowymi. Badanie POLPAN stwarza tę unikalną sytuację, iż dostarcza ilościowego materiału o indywidualnych biografiach zawodowych – w tym wszystkich przerwach w karierach zawodowych – i umożliwia wybór tych osób, których wypowiedzi w wywiadach pogłębionych mogą być szczególnie przydatne do testowania hipotez i interpretacji wyników. Projektowane badania jakościowe są w zamyśle zintegrowane z badaniami ilościowymi w sposób nowatorski.

Ad 3. Względy praktyczne są dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, wyniki tych badań są potencjalnie użyteczne dla administracji państwowej i służb zatrudnienia, gdyż dostarczają one wiedzy na temat psycho-społecznych uwarunkowań nie tylko popadania w bezrobocie, ale również wychodzenia z niego. Wiedza ta może być wykorzystywana w doradztwie. Niezależnie od tego – i to jest взгляд drugi – projekt ten jest pomyślany jako podstawa do warsztatów – dla wyższych kadr ze służb zatrudnienia, doktorantów i młodych pracowników naukowych – na temat integracji analiz ilościowych i jakościowych nad bezrobociem i wychodzeniem z niego.

Poniżej przedstawiamy najważniejsze założenia projektu i ogólne zasady jego realizacji.

Proponowane badanie, dotyczące okresu 1988-2008, bierze pod uwagę stan wyjściowy (patrz Burda, 1993) – to jest socjalistyczny rynek pracy – jak i poszczególne fazy przekształceń ustrojowych i zmiany na rynku pracy. Stan wyjściowy uwzględnia dwa istotne czynniki segmentacyjne rynku pracy: uprzywilejowanie przez państwo *przemysłu ciężkiego* oraz system *nomenklatury* (por. Słomczyński & Lee 1993; Domański 1989). Upřednie badania wskazują, iż przed 1989 rokiem pracownicy przemysłu ciężkiego cieszyli się szczególnie wysokimi zarobkami, podczas gdy ich „uprzywilejowana pozycja nie wynikała z lepszych kwalifikacji lub związanego z wiekiem doświadczenia zawodowego” (Domański 1990:431; Wesółowski 1988). Podobnie, choć z innych powodów, osoby związane z nomenklaturą były przed 1989 rokiem dobrze zabezpieczone na rynku pracy (Słomczyński & Lee 1993; Mach & Słomczyński 1996). Wszakże po 1989 roku, te dwie uprzywilejowane grupy w różnym stopniu zostały dotknięte bezrobociem. Restrukturyzacja gospodarcza spowodowała, że osoby, które przed zmianą systemową pracowały w przemyśle ciężkim zostały narażone na znacznie większe ryzyko utraty pracy niż pracownicy w innych gałęziach gospodarki zgodnie z nowymi regułami operującymi na rynku pracy. Z kolei, w pierwszym okresie transformacji, 1989-1993, członkowie nomenklatury byli znacznie mniej narażeni na ryzyko bezrobocia niż reszta głównie ze względu na ich zdolność przetwarzania zasobów politycznych w ekonomiczne. „Efekt nomenklatury”, chociaż ma tendencję malejącą, to jest obecny również w późniejszym czasie. Jednakże nawet wśród nomenklatury są tacy, którzy – niezależnie od okresu – doświadczyli bezrobocia.

Dotychczasowe statystyczne analizy danych POLPAN pokazały, iż jeżeli robotnicy przemysłu ciężkiego i przedstawiciele nomenklatury kiedykolwiek utracili pracę to zwykle w wyniku *zmian strukturalnych* – tj. likwidacji całych zakładów pracy lub ich daleko idących przekształceń. Część tych osób już nigdy nie znalazła zatrudnienia. Do dalszego badania wybraliśmy 30 takich przypadków – skrajnych w tym sensie, iż w chwili utraty pracy osoby te stosunkowo młode, miały nie więcej niż 40 lat (Grupa A). Kategorią kontrastową są przypadki, gdy po „bezrobociu strukturalnym” osoby znalazły pracę w okresie sześciu miesięcy i tę pracę utrzymały co najmniej przez pięć lat (też N = 30, Grupa B). Jak osoby z tych dwóch grup różnią się między sobą w definicji swojej sytuacji życiowej w chwili utraty pracy? Jak ta definicja wpływała na poszukiwanie zatrudnienia, a w przypadku pozostawania bez pracy prawdopodobnego zaniechania starań o nią? Pogłębione wywiady powinny odpowiedzieć na te pytania.

„Bezrobocie strukturalne” obejmuje tylko część osób tracących pracę (mniej niż 30%). Aby stwierdzić, czy jego skutki są różne niż w innych relewantnych przypadkach, dobraliśmy grupy kontrolne: spośród osób, które w jakimś momencie pozostawały bez zatrudnienia z nie-strukturalnych przyczyn wybraliśmy 30 takich, które pozostają bez pracy (Grupa C-1) i 30 takich, które pracę znalazły (Grupa D-1). Dla obu tych kategorii (Grup C-1 i D-1) proponujemy dobór parami w oparciu o technikę poszukiwania przypadków najbardziej podobnych do tych, z jakimi następuje porównanie (z Grup A i B, odpowiednio) – *pair matching maximizing similarity* (D'Agostino 1998). Aby to osiągnąć mamy zamiar zastosować taksonomię wrocławską do wektora 25 zmiennych demograficznych i psycho-społecznych (Gabiński 1992).

Wśród osób, które w jakimś momencie pozostawały bez zatrudnienia z przyczyn nie-strukturalnych znajdują się szczególne kategorie, które – jak pokazują nasze wstępne analizy – zasługują na uwagę. Przede wszystkim trzeba zwrócić uwagę, że nasza definicja bezrobocia jest szersza niż często przyjmowana w statystyce siły roboczej, która dodaje konieczne warunki „utrąty pracy” lub „niemożności znalezienia pracy po ukończeniu nauki”. Znaczna część potencjalnej siły roboczej nie spełnia tych warunków a osoby do niej należące gotowe są podjąć pracę. Nasz projekt jest jednym z nielicznych, które uwzględnia tę kategorię – przede wszystkim kategorię kobiet „przy mężu” (Grupa C-2, docelowe N = 30). Ilościowa i jakościowa charakterystyka tej kategorii – jako potencjalnej siły roboczej – będzie stanowiła nowość w polskiej socjologii.

Inną kategorią – również unikalną – są osoby, które po okresie bezrobocia wyjechały za granicę. Przeprowadzając badania POLPAN w 2008 zidentyfikowaliśmy 43 osoby, które we wcześniejszym okresie pozostawały bez pracy, a które w czasie badania przebywały za granicą i – w konsekwencji – nie wzięły w nim udziału. Dane, które posiadamy o tych osobach umożliwiają kontakt telefoniczny lub e-mailowy. W tych przypadkach rezygnując z osobistego wywiad pogłębionego zamierzamy dotrzeć do tych osób (Grupa D-2, docelowe N = 30) za pomocą telefonu lub e-maila. Celem jest uzyskanie informacji, w jakim stopniu wyjazd za granicę był – lub nawet jest obecnie – postrzegany jako ucieczka przed bezrobociem w kraju. Czy konkretne postrzegane przyczyny bezrobocia wiązały się z decyzją o wyjeździe z kraju?

Atrybucja przyczyn znalezienia się w sytuacji bezrobocia była do tej pory badana głównie jako wyraz psychologicznego nastawienia jednostki do zaistniałej sytuacji (Hesketh 1984). Proponowane badanie traktuje tę atrybucję jako część składową subiektywnej definicji sytuacji życiowej, w jakiej znalazł się dany osobnik. Główna hipoteza robocza jest taka, iż ta atrybucja – właśnie jako część składowa subiektywnej definicji sytuacji życiowej – jest istotną determinantą strategii życiowej w budowaniu biografii zawodowej, w tym podejmowanych kroków, aby znaleźć pracę. Dla jednych „znaleźć pracę” oznacza znaleźć jakąkolwiek pracę, a dla innych dostępne prace niezgodne z oczekiwaniami nie stanowią alternatywy do zmiany swojej sytuacji. W wyniku pogłębionych wywiadów chcemy zbadać warunki akceptowalności odmiennych rodzajów prac dla respondentów różnych kategorii.

Dotychczasowe analizy danych POLPAN wykazały, iż posiadanie kapitału społecznego, aktywność polityczna i postawy pro-merytokratyczne są czynnikami, które ułatwiają

wyjście z bezrobocia. Tak na przykład ustalono, iż bezrobotne osoby posiadające sporą liczbę znajomych, którzy się nie znają – a więc osoby znajdujące się w kregu luźnych związków – szybciej znajdują pracę niż osoby posiadające taką samą liczbę znajomych, którzy wzajemnie się znają. Jest to więc poparcie dla hipotezy *weak ties* (Granoveter 1983). Ale, aby zrozumieć, jak czynnik „posiadanie znajomych” rzeczywiście działa w praktyce – jaki jest mechanizm jego oddziaływania – potrzebna jest wiedza interpretacyjna uzyskana od samych aktorów procesu poszukiwania pracy. Wywiady pogłębione mają dostarczyć tej wiedzy interpretacyjnej.

W różnych pracach na temat przemian struktury społecznej w Polsce wprowadzono periodyzację okresu 1988-2008 wydzielając (i) początkową fazę transformacji ustrojowej (kończącej się w 1993 roku), (ii) fazę zaawansowaną (1994-1998), (iii) fazę przygotowawczą do przystąpienia do Unii Europejskiej (1999-2003), oraz (iv) „fazę Unijną” (od 2004). Czynniki warunkujące bezrobocie działały w tych fazach bardzo różnie. Można to prześledzić na przykładzie wykształcenia, gdzie jego oddziaływanie na ryzyko bezrobocia małało ze względu na jego ogólną dewaluację – fakt, że to samo wykształcenie jest obecnie mniej warte niż na początku transformacji. Ważne jest, czy osoby, które utraciły swą pracę w tych okresach dostrzegają międzykohortowe i wewnątrzkohortowe współzawodnictwo w znalezieniu i utrzymaniu stałej pracy i rolę wykształcenia w tym współzawodnictwie. W projekcie tym stawiamy szereg hipotez, które wiążą zmiany w biografiach pracowniczych z różnymi fazami przemian społeczno-ekonomicznych, a także z kolejnymi kohortami wchodzącymi na rynek pracy. Przykładem takiej hipotezy jest stwierdzenie, iż wraz z przechodzeniem od jednej fazy przekształceń społeczno-ekonomicznych do następnej osoby starsze, ale stosunkowo dobrze wykształcone mają coraz większe trudności w zaakceptowaniu utraty pracy i w radzeniu sobie w znalezieniu nowej niż osoby młodsze o tym samym wykształceniu. W „fazie Unijnej” osoby młodsze – i dobrze wykształcone – patrzą na rynek pracy nie tylko z perspektywy krajowej, ale również europejskiej.

3. Istniejący stan wiedzy w zakresie tematu badań (jaki oryginalny wkład wniesie rozwiązanie postawionego problemu do dorobku danej dyscypliny naukowej w Polsce i na świecie, czy w Polsce i na świecie jest to problem nowy czy kontynuowany i w jakim zakresie weryfikuje utarte poglądy i dotychczasowy stan wiedzy)

Światowa literatura na temat bezrobocia jest bogata – w Google Scholar pod hasłem „unemployment” można znaleźć ponad 200,000 prac opublikowanych w ostatniej dekadzie; w Polsce również ilość prac na temat „bezrobocia” jest spora, o czym można się przekonać się w tej samej przeglądarce (ponad 1,500 pozycji). Większość prac z tego zakresu mieści się w dziale „polityka społeczna”, choć w znacznej części o nachyleniu socjologicznym. W literaturze tej wskazuje się, że najskuteczniejsze programy zwiększania aktywizacji zawodowej nastawione są na samozatrudnienie, rozbudzenie motywacji do zdobywania, podnoszenia i zmieniania kwalifikacji zawodowych, inspirowanie do czynnego poszukiwania pracy, wzmocnienie poczucia własnej wartości, rozbudzenie motywacji do zmiany kwalifikacji i podniesienie poziomu wiedzy ogólnej, przygotowanie do pracy w zawodzie poszukiwanym na rynku pracy. Jednocześnie podkreśla się, że nawet najskuteczniejsze z tych programów nie dają zadawalających

resultatów i znaczna część ludzi, która mogłaby znaleźć pracę pozostaje bez zatrudnienia. Jedną z przyczyn słabych wyników praktycznych upatruje się – szczególnie w literaturze socjologicznej – w nikłym zrozumieniu procesów psycho-społecznych, a w szczególności niedostatecznej wiedzy o tym, jak osoby doświadczone bezrobociem definiują swoją sytuację życiową.

Projekt ten nawiązuje do literatury światowej i polskiej. Podnosi on ten problem, który uważany jest za wymagający nowych badań. Jest to problem identyfikacji czynników warunkujących popadanie w bezrobocie i pozostawaniu w takiej sytuacji, a także wychodzenia z bezrobocia i utrzymywania pracy. Nowością jest połączenie czynników obiektywnych oraz czynników subiektywnych. Zgodnie z najnowszą literaturą przyjmuje się, że niezależnie od czynników obiektywnych, atrybucja przyczyn własnego bezrobocia – jako część składową subiektywnej definicji sytuacji życiowej – jest istotną determinantą podejmowanych kroków, aby znaleźć pracę (patrz Ślebarska 2009). Testowanie takiej hipotezy – na materiale ilościowym i jakościowym – nie jest raportowane w literaturze i jego brak odczuwa się w Polsce, ze względu na nabrzmiały problem bezrobocia. Również brak jest prac, które w sposób systematyczny wiążą zmiany w biografiach zawodowych – w tym przerwach w karierze zawodowej – z różnymi fazami przemian społeczno-ekonomicznych, a także z kolejnymi kohortami wchodzącymi na rynek pracy.

4. Metodyka badań (co stanowi podstawę naukowego warsztatu i jak zamierza się rozwiązać postawiony problem, na czym będzie polegać analiza i opracowanie wyników badań, jakie urządzenia – aparatura zostaną wykorzystane w badaniach, czy jednostka naukowa ma do nich bezpośredni dostęp)

Socjologowie rzadko używają analizy regresji Coxa i wielowymiarowych tablic przeżycia. Prace oparte na tych technikach statystycznych będą miały istotne znaczenie zarówno merytoryczne, jak i metodologiczne dla rozwoju socjologii ilościowej w Polsce. Wybrałam model Coxa dlatego, że właściwa dla niego postać podstawowego ryzyka utraty pracy nie jest ograniczona do jednego zdarzenia danego typu, jeśli zdarzenia są uporządkowane według czasu w jakim występowały. Model ten jest modelem ryzyka proporcjonalnego, w którym zakłada się, że konkretna postać stopnia ryzyka podstawowego pozostaje niesparametryzowana.

W modelu Coxa stopień ryzyka jest funkcją ryzyka podstawowego pomnożoną przez współczynniki współzależności i regresji.

$h_i(t)=h_0(t)\exp(\beta'x)$ gdzie:

$h_i(t)$ =ryzyko w czasie t

$h_0(t)$ = ryzyko podstawowe w czasie t

x = macierz współzależności

v =wektor parametrów estymowanych

Z kolei analiza wielowymiarowych tablic przeżycia pozwala odpowiedzieć na pytanie, jak długi jest przewidywany okres bezrobocia dla różnych grup ludności. W projekcie naszym zarówno analiza regresji Coxa, jak i wielowymiarowych tablic przeżycia służy do identyfikacji istotnych zmiennych, które wpływają – w statystycznym sensie – na popadanie w bezrobocie i wychodzenie z niego. *Analizy ilościowe znajdą uwięźnienie w ostatecznym użyciu tych zmiennych w wyborze przypadków do badania pogłębionego.* Aczkolwiek wstępne analizy zostały dokonane, ostateczne decyzje wyboru konkretnych osób wymagają jeszcze wielu godzin pracy.

Bazą materiałową do analiz ilościowych jest badanie panelowe POLPAN (Słomczyński, Janicka, Domanski i Tomescu-Dubrow 2009). Badanie to obejmuje losową ogólnopolską próbę mężczyzn i kobiet, którzy w 1988 roku mieli 21-65 lat. Z tymi osobami przeprowadzono wywiady w latach: 1988, 1993, 1998, 2003 i 2008 (N = 1,083). Dodać do tego trzeba, iż poszczególne fale były uzupełniane młodszymi rocznikami $210 < N < 320$). Pytania kwestionariuszy są tak skonstruowane, iż pozwalają na odtworzenie pełnych karier zawodowych, uwzględniając wszystkie przerwy – w tym z powodu bezrobocia. Na temat bezrobocia i ewentualnego poszukiwania pracy kwestionariusz zawiera osobny blok pytań. W naszym projekcie, badanie POLPAN służy nie tylko do analiz statystycznych ale i do *wylosowania respondentów do badań jakościowych oraz przygotowania dyspozycji do wywiadów pogłębionych.*

Badanie za pomocą wywiadów pogłębionych obejmie cztery grupy: A („strukturalnie bezrobotni”, którzy trwale nie pracują), B („strukturalnie bezrobotni”, którzy podjęli pracę), C (inni bezrobotni, którzy trwale nie pracują), oraz D (inni bezrobotni, którzy podjęli pracę). Jak już zaznaczyliśmy w części 2 tego projektu, Grupy C i D dzielą się na podgrupy (C-1 i C-2, oraz D-1 i D-2) w zależności od tego, czy osoby z danej podgrupy są traktowane jako kontrola do osób z Grup A i B, czy jako przypadki specjalne. W sumie planujemy zbadać 180 osób za pomocą tego samego narzędzia – jakim są dyspozycje do wywiadów pogłębionych. Dyspozycje te zostaną szczegółowo opracowane zgodnie z założeniami wywiadów biograficznych.

Dyspozycje do wywiadów będą wykorzystywały dotychczasową wiedzę o respondentach, którą można uzyskać z danych POLPAN. W ten sposób zostanie spełniony postulat indywidualizacji dyspozycji w zależności od nie tylko cech społeczno-demograficznych, ale również poprzednio ujawnianych postaw i opinii. *Przeprowadzający wywiad idąc do respondenta będzie znał jego biografię zawodową, w tym wszystkie przerwy w karierze zawodowej.*

Przeprowadzenie wywiadów pogłębionych zostanie powierzone Ośrodkowi Realizacji Badań Socjologicznych przy Instytucie Filozofii i Socjologii PAN. Wybór tego ośrodka jest naturalny, gdyż realizował on wszystkie fale badania POLPAN. Ośrodek ten przechowuje też *pisemne zgody respondentów na dalsze badanie.*

Materiał z wywiadów pogłębionych zostanie zapisany na nośnikach elektronicznych i będzie podlegał obróbce komputerowej. Do tego celu zostaną wykorzystane programy do analizy tekstowej, w szczególności INTEXT. Instytucie Filozofii i Socjologii ma dostęp do potrzebnego oprogramowania.

Zespół jest dobrze przygotowany do postawionego zadania. Wnioskodawczyni specjalizuje się w metodach ilościowych i jakościowych i na ten temat prowadzi wykłady

dla doktorantów w Szkole Nauk Społecznych. W zespole są doświadczeni badacze (Słomczyński i Janicka) i młodszy pracownicy (Mikucka i Kiersztyn) mający naukowy dorobek na temat różnorodnych doświadczeń na rynku pracy.

5. Wymierny, udokumentowany efekt podjętego problemu (zakładany sposób przekazu i upowszechnienia wyników - publikacje naukowe oraz referaty na konferencjach w Polsce i za granicą, monografie naukowe, rozprawy doktorskie i habilitacyjne, nowe metody i urządzenia badawcze)

Wymierne efekty obejmują: (1) publikacje w czasopismach, (2) referaty na konferencje, (3) raporty dla zainteresowanych instytucji, (4) depozyty danych w archiwach, oraz (5) organizację warsztatów dla doktorantów i młodych pracowników naukowych.

Ad 1. Publikacyjne osiągnięcia członków Zespołu zapewniają, iż z przedstawionego projektu powstaną artykuły, które zostaną umieszczone w renomowanych czasopismach zagranicznych. Ambicją wnioskodawcy jest, aby artykuły z jej badań zostały wydrukowane w czasopismach o prestiżu takim, jaki ma *American Sociological Review*, *European Sociological Review*, czy *British Sociological Review*. Uwzględnić trzeba również wielodyscyplinarne czasopisma poświęcone sprawom zatrudnienia, jak *International Labour Review*, *Labor Studies Journal*, czy *Journal of Labor Research*.

Ad 2. Rezultaty zostaną przedstawione w postaci referatów na konferencjach międzynarodowych organizacji, z którymi wnioskodawczyni pozostaje w kontakcie: (a) International Sociological Association (w szczególności: Annual Meetings of the Committee on Social Stratification and Mobility, RC28), (b) International Institute of Sociology (w szczególności planowany 40th IIS World Congress in 2011), (c) Labor Research Groups w wiodących uniwersytetach europejskich (w szczególności: The Labor Research Group at the School of Economics and Management, University of Aarhus).

Ad 3. Z przeprowadzonych badań zostaną przygotowane krótkie raporty o implikacjach dla polityki społecznej dotyczących zatrudnienia, które zostaną przekazane Ministerstwu Pracy i Polityki Społecznej, oraz publicznym i niepublicznym służbom zatrudnienia.

Ad 4. Ważnym efektem końcowym będzie zbiór danych, który zostanie złożony w polskim Archiwum Danych Społecznych, ADS, oraz w międzynarodowym archiwum GESIS. Z oboma instytucjami Zespół posiada dobrze utrwalone kontakty. Zarówno ADS, jak i GESIS są depozytariuszami badania POLPAN 1988-2008.

Ad 5. W ramach współpracy z Cross-National Studies: Interdisciplinary Research and Training Program (CONSIRT, www.crossnationalstudies.org) Zespół zamierza zorganizować - dla doktorantów i młodych pracowników - międzynarodowe warsztaty naukowych na temat metodologicznych problemów wykorzystania danych ilościowych i jakościowych o bezrobociu.

6. Wykaz najważniejszej literatury dotyczącej problematyki wniosku (maksimum 25 pozycji)

- Allison, P. 1984. *Event History Analysis: Regression for Longitudinal Event Data*. Beverly Hills, Calif.: Sage Publications.
- Burda, M. C. 1993. Unemployment, Labour Market Institutions and Structural Change in Eastern Europe. *Economic Polity* 16(1): 101-137.
- Box-Steffensmeier, J. M. i B. S. Jones. 2004. *Event History Modeling: A Guide for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chamberlayne, P., J. Bornat & T. Wengraf, red. 2000. *The Turn to Biographical Methods in Social Science*. London: Routledge.
- D'Agostino, R., Jr. 1998. Tutorial in Biostatistics: Propensity Score Methods for Bias Reduction in the Comparison of a Treatment to a Non-Randomized Control Group. *Statistics in Medicine* 17: 2265-2281.
- Domański, H. 1988. Labor Market Segmentation and Income Determination in Poland. *The Sociological Quarterly* 29(1): 47-62.
- Domański, H. 1990. Dynamics of Labor Market Segmentation in Poland, 1982-1987. *Social Forces*, 69(2) : 423-438.
- Giele, J. i G. H. Elder, red. 1998. *Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches*. Thousands Oaks: Sage.
- Grabiński, T. 1992: *Metody Taksonometrii*. Kraków: Akademia Ekonomiczna.
- Granoveter, M. 1983. The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory* 1: 201-233.
- Hanisch, K. A. 1999. Job Loss and Unemployment Research from 1994 to 1998: A Review and Recommendations for Research and Intervention. *Journal of Vocational Behavior* 55(2): 188-220.
- Hesketh, B. 1984. Attribution Theory and Unemployment: Kelley's Covariation Model, Self-Esteem, and Locus of Control. *Journal of Vocational Behavior* 24 (1): 94-109
- Janicka, K. 1997. *Sytuacja cja pracy a strukyura społeczna. W poszukiwaniu nowego wymiaru struktury społecznej*. Warszawa IFiS PAN
- Słomczyński, K. M i J-H. Lee. 1993. The Nomenklatura System in Poland 1978-1987: A Case of Political Segmentation of the Labor Market. *Polish Sociological Review* 4 (104): 281-291.
- Słomczynski, K M. i B. W. Mach. 1996. The Polish Experience: From Nomenklatura to Where? Occupational Trajectories of State-Socialist Managers under Conditions of Systemic Change: Poland 1988-1993. W: *Zwischenbilanz der Wiedervereinigung*, red. M. Diewald i K.U. Mayer. Opladen: Leske + Budrich.
- Słomczyński, K. M. i S. Marquart-Pyatt, red. 2007. *Continuity and Change in Social Life*. Warszawa: Wydawnictwo IFiS.
- Słomczynski, K. M., K. Janicka, H. Domanski i I. Tomescu-Dubrow 2009. *Polish Panel Survey, POLPAN 1988-2008*. Warszawa: IFiS PAN (Materialy powielone, dostępne internetowo).

Ślebarska, K. 2009. Causal Attribution of Own Unemployment and its Impact on Behaviour (<http://www.pjap.psychologia.uni.wroc.pl/2005314.pdf>, 12 grudnia 2009)

Tomescu-Dubrow, I. 2007a. Rapid Changes in Labor Market Segmentation and the Risk of Unemployment. W: Continuity and Change in Social Life, red. K. M. Słomczyński i Marquart-Pyatt. Warszawa: IFiS.

Tomescu-Dubrow, I. 2007b. Doświadczenia na rynku pracy a ryzyko bezrobocia. W: Kariera i sukces, red. Kazimierz M. Słomczyński. Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Wesolowski, W. 1988. *Does Socialist Stratification Exist?* Lecture Series. Colchester, Essex: The University of Essex.